

Геннадій Виноградов

Дніпро (Україна)

**УКРАЇНСЬКИЙ МЕТАНАРАТИВ М. ГРУШЕВСЬКОГО:
ВІД ПРО(АНТИ)КАРАМЗІНСЬКОГО ПРОЕКТУ
ДО ВЛАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ**

Якщо з певною долею умовності тлумачити метанаратив у якості універсальної системи понять, знаків, символів, метафор тощо, спрямованих на створення узагальненого типу осмислення в окреслений період і в межах визначеного дискурсу певних історичних, культурних, наукових та інших феноменів, то своєрідний діалектичний баланс життєвого шляху і творчого доробку Михайла Грушевського апріорно майже ідеально відповідає запропонованому концепту; комплексні розвідки останніх років (насамперед С. Плохія і В. Ващенко) додали переконливості (в історичній, психологічній та інших площинах) твердженню про безсумнівне створення Грушевським власного українського метанаративу, в межах якого було поєднано максимально можливі об'єктивні й суб'єктивні сегменти епохи і постаті.

Ми зосередимося на стислій характеристиці низки міркувань стосовно співвідношення метанаративів Миколи Карамзіна і Михайла Грушевського, паралелі між якими настільки очевидні, що неодноразово потрапляли до уваги дослідників, тож нашу позицію не можна визнати унікальною. Попри численні відмінності в долях двох діячів і епохах, коли їм судилося жити і працювати, помітна низка типологічно близьких рис створених ними метанаративів (російського й українського відповідно). По-перше, Карамзін і Грушевський були надзвичайно творчо обдарованими особистостями як в красному письменстві, так і у власне історичних студіях, втім у свого роду «зворотній спосіб»: як добре відомо, для російського автора заняття історією стали основними в останнє двадця-

тиліття життя (з 1803 по 1826 р.) після того, як він прислужився в поезії і прозі, посівши цілком заслужене місце прижиттєвого класика, Грушевський практично протягом усього життя залишався небайдужим художній творчості, залишивши переконливий спадок, проте ця ділянка в силу об'єктивних причин на склала його основного творчого доробку. По-друге, попри принципові концептуальні розбіжності, «История государства Российского» і «Історія України-Руси» мають не тільки майже тотожний поділ на томи і книги, але і охоплюють практично однаковий часовий діапазон, що засвідчує очевидне прагнення Грушевського створити цільну національну історичну концепцію (посилена, крім того, і близьким за задумом 6-томним історико-літературним проектом), яка б не поступалася авторитетній карамзінській. До того ж це «про-» було суттєво посилено мовними складниками, адже як і Карамзін – відомий реформатор російської мови, який, власне, і почав створювати в межах власної «Истории» російську наукову мову, свідомо насичуючи її численними запозиченнями переважно з французької, а також власноруч створеними неологізмами (як буквальною калькою з інших мов, так і свого роду світськими версіями богословських понять на кшталт «промышленность» від «промысел», зрозуміло – Божий), Грушевський мусив паралельно з систематизованим викладенням суто історичного матеріалу створювати свою версію української наукової мови, яка по суті на період межі ХІХ–ХХ ст. знаходилася на стадії становлення. Потрете, російський і український автори усвідомлювали існування суспільно-політичного замовлення з тією різницею, що Карамзін з 1803 р. мав статус офіційного державного історіографа імператорів Олександра І й Миколи І з відповідною придворною посадою, платнею, доступом до архівів і бібліотек, додатковим фінансуванням та ін., Грушевський же мусив поряд з суто науковими зацікавленнями орієнтуватися на потреби українського національного руху, який в умовах бездержавності з відповідною відсутністю надійного й регулярного фінансування, мав стати основним джерелом натхнення. Крім того, очевидно є і разюча відмінність в умовах праці: ледь не ідеальний комфорт, попри певні сімейні не-

гаразди, Карамзіна і без перебільшення екстремальну атмосферу, в якій мусив працювати ледь не до смерті Грушевський з огляду на його державно-політичну й наукову діяльність.

Як бачимо, кожне «про-» одночасно містить і «анти-», що пояснюється глибокими розбіжностями епох, умов праці, авторських позицій тощо. Втім важливою й перспективною залишається ще одна ділянка досліджуваної проблеми: якщо свідоме прагнення Карамзіна написати свою «Історію» як насамперед літературний твір, розглядаючи конкретні історичні події і процеси, вчинки історичних діячів подібно створеним авторською фантазією персонажам і сюжетам, вже стало предметом вивчення істориків російської літератури (починаючи з праць Ю. Лотмана середини 50-х рр. XX ст.), то «Історія України-Руси» під таким кутом зору ще чекає на вивчення. Оптимізму цій заяві має додати та обставина, що останніми десятиліттями створено низку оригінальних і переконливих концепцій, згідно яких на поступ історичної науки в цілому, формування окремих авторських доктрин чи дискурсів мають поряд з об'єктивними історичними обставинами принциповий вплив пануючі в той чи інший період літературні й мовні тенденції, метафорично-алегоричні образні й поведінкові стереотипи, створені письменниками і поетами (достатньо згадати Байрона, Скотта чи інших кумирів XIX ст., образний світ творів яких вплинув на історичну науку не менше, ніж філософські концепції Канта, Гегеля чи Маркса). Йдеться насамперед про дискусійні, проте авторитетні ідеї А. Данто, Г. Уайта, Ф. Анкерсмита, В. Вжосека з його відомою тезою про історіографію як «гру метафор» та інших науковців.

На наше переконання, творчий доробок Грушевського в цілому, а в першу чергу український метанаратив, сформульований в «Історії України-Руси», обов'язково має потрапити до уваги дослідників, які працюють в межах згаданого дискурсу, тим більше, що навіть стисла порівняльна характеристика метанаративів Карамзіна і Грушевського дає достатньо підстав для висування як мінімум гіпотези стосовно принципової можливості наукових пошуків у відповідному напрямку.